

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ
АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ АДАБИЁТ
ИНСТИТУТИ

МУЖРИМ - ОБИД

РУБОИЙ ВА ҚИТЪАЛАР

Тошкент - 1996

Бухоройи шарифнинг 2500
йиллиги ва Вобкент тумани ташкил
этилганининг 70 йиллигига
багишланади.

Бухоройи шариф калим-кадим замонлардан илму
маърифат, адабиёт ва санъат маркази бўлиб келган. ХУШ
асрда бу заминдан яна бир шоир чикди. Гох "Мужрим",
гохида "Обид", баъзан эса "Мужрим - Обид" тарзида
кўшалок тахаллус билан шеърлар битган бу каламкаш
ижоди бугун мактаб ва олий ўқув юртларида ўрганилади,
айрим газаллари кўшик қилиб кўйланади.

Кўлингиздаги мўъжаз китобчадан ана шу шоирнинг
рубойи ва китъалари ўрин олган. Улар Сизни бир ижодкор
калбининг завк-шавкию изтиробларига шерик қилади,
унинг хаётий хулосаларию панд-ўғитларидан маъно
ўқасиз.

Қўлёзма асосида нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва луғатлар
муаллифи - Ғафуржон ЭШМОНОВ

Масъул муҳаррир, сўнгсўз муаллифи - Халқаро Аҳмад
Яссавий мукофоти соҳиби, филология фанлари номзоди.
Султонмурод ОЛИМ

Махсус муҳаррир - Ҳайрулла ТЎХТАЕВ

Тақризчилар - Зиёда ҒАФФОРОВА,
Фахриддин РЎЗИЕВ

МУЖРИМ - ОБИД ҲАҚИДА МАЪЛУМОТ

Шоир ёзади:

Ҳамма эл суҳбатимга толиб эди.
Орзулар кўнгулга голиб эди.

Хўш, "эл суҳбатига толиб, орзулари кўнгилга голиб"
киши ким?

Келинг, бу ижодкор ҳақида батафсилроқ маълумотга эга бўлайлик.

XV аср охири - XIX аср бошларида Бухоро хонлиги Ўрта Осиёдаги майда феодал мулкларни бирлаштириш асосида юзага келган Қўқон ва Ҳива хонликлари орасида ўзига хос макъёга эга эди.

Мужрим - Обид ана шу даврда яшаган. У зуллисонайн, яъни ҳам туркий ва ҳам форсий тилда қалам тебратган шоирларимиздан, Буни унинг бизга қолдирган Ўзбекистон Фанлар академияси Шарқшунослик институти қўлёзмалар хазинасида сақланаётган 976-, 991-, 1797- ва 3798-инвентарь рақамли девонларидан ҳам билиш мумкин.

Марҳум Рустам Комилов 1960 йили чоп этган Мужрим - Обид шеърларидан намуналар жамланган китобчанинг дебочасида: "Девонларнинг иккитаси шоирнинг ўзи томонидан ёзилган таржимаи ҳол билан бошланади", - деб кўрсатади. Бу фикр қўлёзмаларда жиддий кузатишларни олиб боришга ундади.

Дарҳақиқат, кузатишлар бу фикрнинг асосли эканлигини кўрсатди. Чунки иккала - 1797-ва 3798-инвентарь рақамли қўлёзмадаги дебоча бир хил. Фақат бу дебочалар бошқа-бошқа хаттот томонидан кўчирилган, холос. Бу ноёб бойлик шоир Мужрим - Обид ҳақида кўпгина фактик маълумотлар беради.

Дебоча Оллоҳ номига бағишланган ҳамд, Муҳаммад Мустафо Саллоллоҳи алайҳи-с-саломга бағишланган наът билан бошланиб, унда "бечорайи бозътибори беихтиёр, хору зору паришон рўзгор" киши ҳақида ҳикоя қилинади. Мужрим дебочада ўзини шундай кам олган. Бу бир мусулмон банданинг Оллоҳ олдидаги камтарлиги эди.

Мужрим - Обиднинг қаерда туғилганлиги ҳам бир пайтлар турли чалкашликлар билан айтиб келинди. Бу борада гапни Р.Комилов, В.Абдуллаевнинг фикрлари ҳамда М.Абдурахмоновнинг "Бухоро ҳақиқати" рўзномаси 1991 йил 9 январи сонидида чоп этилган "Кумушкент фарзанди" мақоласидаги фикрларига янада аниқлик киритишдан бошлай қолайлик.

Олимларимиз Мужрим - Обиднинг ўз туғилган қишлоғини тилга олган байтини шундай ўқиганлар:

*Кумушкент ўлкаси манзил, қолибман анда по дар гил,
Ишимдир назми беҳосил, ки ёлгон сўзга чин бўлдим.*

3798-рақамли қўлёзманинг 91-варағидаги бу қўшмисраъни шундай ўқидик:

*Кумушкент - улки сарманзил, қолибман анда по дар гил,
Ишимдир назми беҳосил, ки ёлгон сўзга чин бўлдим.*

Демак, олимларимиз байтни жорий ёзувга кўчираётганда араб алифбосидаги "*улки сар...*" сўз бирикмасини адашиб, "*ўлкаси*" деб мутолаа қилганлар. "*Ре*" ҳарфи "*ё*", яъни "*и*" тарзида ўқилган.

Холбуки, Кумушкент - бир қишлоқ. Қишлоққа нисбатан "*ўлка*" сўзининг ишлатилиши мантиқан тўғри эмас. "*Сарманзил*" дейиш эса ҳар тарафлама матн руҳига мос келади.

Шу нарса англашиладики, Кумушкент Мужрим - Обид учун сарманзил, яъни бош манзил, бошқача айтганда, бу унинг туғилган жойи.

Кумушкент - ҳозирги Бухоро вилояти, Вобкент туманидаги "Зарафшон" жамоа хўжалигининг маркази жойлашган кишлоқ. Кишлоқдаги баланд тепалик бу ернинг қадим бир маконлардан эканини, ана шу сунъий қалъада бир замонлар ҳоким ўтирганини билдиради.

Мужрим - Обид тўққиз ёшигача бўлган дамларини ўз асарларида тез-тез хотирлайди. У болалигида она кишлоғидаги эски мактабда ўқиган ва тезда савод чиқарган. Шоир кейинчалик худди ана шу тўққиз ёшлардан бошлаб қўлига қалам олиб, шеърлар машқ қила бошлаганини қайд этади:

Ўлар Обид мазорига қиблам нойин елам айланг.
• Тўққиз ёшдин бири улфат эди илким қалам бирдан.

Мужрим - Обид ўн бир ёшида касбу камол қилмоқ учун Бухородаги Мир Араб мадрасасида таҳсил олишга боради. Бўлажак шоир зиё берувчи устозлари хизматини қилиб, дархоналарда ётиб, ўткир қобилияти билан мударрислар меҳрини қозонади. У ана шу илм аҳллари даврасида ўтказилиб турадиган мунозараларда қатнашади. "Қуръон" илмини пухта ўрганади.

Шоир девони "Дебоча"сида Мужрим - Обиднинг назм майдонига кириб келиши ҳақидаги сатрлар ҳам борки, бу алоҳида эътиборга молик. Мужрим - Обид: *"Гоҳо айёми таътил бўлганда мудлао жилойн табиат учун бир оз байт назмига иштилоғлиг ва ширин хаёллиг бошқа тушди ва бир байтдин бир газалга улашди. Бора-бора таъби бебоск ва шўҳим идрок ул ер-а оид қилдиким. Нуксон ва халали таҳсили илму амал бўлди"*, - деб, ижодининг бошланиши ҳақидаги маълумотларни ёзиб қолдирган.

Мужрим - Обид ижодида ХУП аср Бухоро адабий муҳитининг йирик вакили - Турдидаги исёнкорлик эмас, асосан, диний билим, тасаввуфий дунёқараш кўзга ташланади. Унинг девонларида Алишер Навоий газалларига боғланган тўққиз тахмиснинг борлиги ҳам бу фикримизни исботлайди.

Энди икки оғиз шоирнинг тахаллуслари тўғрисида. "Тахаллуслари" дейишимизда жон бор. Мужрим - Обид ҳам бошқа кўп Шарқ шоирлари қатори, икки тахаллусли ижодкор. "Мужрим" ҳам, "Обид" ҳам - унинг тахаллуси.

"Мужрим"- лугавий жиҳатдан "гуноҳкор", "гуноҳлари учун жарима тўловчи" деган маъноларни ифодалайди. Исломиё таълимда ўзини гуноҳкор ҳис этмайдиган банда йўқ. Беайб - Парвардигор. Шоир ҳам ана шу исломиё маънода ўзига мазкур таҳаллусни танлаган. У нега айнан шу таҳаллусни маъқул кўрганани бир шеърда шундай тушунтиради:

**Бағримга барқ тушти, жону таним туташти,
Исён бошимдин ошди, "Мужрим" деб от қилдим.**

"Исён" сўзини ҳам бугунги маънода, яъни ижтимоий-сиёсий норозиликни намоён этиш тарзида тушунмаслик керак. Бу сўз исломиё ақидада Оллоҳнинг буйруқларини кўнгилдагидек бажара олмасликни англатади. Шоир шуни кўзда тутиб, ўзига таҳаллус танлаган. Тавба тариқасида у ўзини "Мужрим" деган.

Мужрим - Обид тарихий алғов-далғов, яъни ўзбек уруғ - ларидан аштархонийлар сулоласининг сўнгги вакили бўлмиш Абулфайзхон (1711-1747), мангитлар сулоласининг асосчиси Муҳаммад Раҳим (1747-1758), Амир Дониёлнинг ўғли Амир Шоҳмурод (лақаби Маъсуми Ғозий, 1785 - 1800), отаси - Амир Шоҳмурод вафотидан кейин тахтга ўтирган Амир Ҳайдар (1800-1826) ҳукмронлик қилган тарихий жараён уммонида яшаб ижод этди. Мужрим - Обид ижоди, асосан, Амир Шоҳмурод ва унинг ўғли - Амир Ҳайдар замонида шухрат топган. Буни девонга кирган "Дебоча" ҳам исботлайди. У Шоҳмурод салтанатини шундай таъриф этади: **"Изхори сунану ахкому иймону ислом анинг диёнати ҳуқумати била ривожманд ва аркони шариати гарро анинг инонати ва саломати била мижозманд. Нечунким, куббат ул-ислом - Бухоройи шариф ниҳояти равнак пайдо қилдиким, аҳоли ила шарифи тамоми манҳиёти ботиний ва мункироти зохирийдин бари қадами файзидин бихам-диллохи мулки жисми азиз жон топди"**.

"Дебоча"да яна ёзилишича, Шоҳмурод ўлимидан кейин унинг ўғли - Саййид Султон Мир Ҳайдар тахтга чиқади. Шу подшоҳ шоирга "Обид" таҳаллусини амр этади. Бу ҳақда шоирнинг ўзи шундай ёзади: **"Баъди қойим мақоми бехтарин ўрнига жонишин Саййид Султон Мир Ҳайдар амир ул-мўъминин мадда зиллаҳу ало руусил оламин ворис тахти ферузбахт анъна барқарор бўлиб, мезони адолатда, Фухаропарварликда яқтойи офоқ бўлди. Фи-л-жумла, ғубори малол миръоти Фухародин муртафеъ бўлди. Анинг учун**

таърихи жулусни бу бечора муҳакқар бегубор толиб,
қасойидлар назм боғлади. Жаҳон паноҳи бу дуогўйни
сўроғлади. Бу гуноҳқори шармисорни ўзларига мубошир
килиб. насойихи мушфикона ва мароҳими хисравона бирла
"Мужрим" таҳаллусини манъ килиб ва алтофи подшоҳона
бирла "Обид" деб тасмия килдилар. Амр бўлдиким, киши
"Мужрим" демасун. Алъон ул исми муборак бирла баъя
мактуб тамом топти".

Демак, шоир аввал "Мужрим" таҳаллуси билан асарлар ёзиб юрган бўлса, кейин унинг ўрнига шоҳ амри билан "Обид" таҳаллусини қўллаган. Шунга таяниб, ғазалларни шоҳ янги таҳаллус буюрганига қадар (яъни Мужрим" таҳаллуси билан ёзилган) ва шоҳ амри билан таҳаллус ўзгаргандан кейин (яъни "Обид" таҳаллуси билан) ёзилган асарлар тарзида икки қисмга ажратиш мумкин эди. Бироқ кузатишларимиз шоир асарларини бундай тасниф қилиш қалтис эканлигини кўрсатди. Чунки девонда "Мужрим" ва "Обид" таҳаллуси бирга қўлланган ғазаллар анча. Шунга кўра, айтиш мумкинки, шоҳ амридан сўнг ҳам шоир ўзининг эски "Мужрим" таҳаллусидан бутунлай воз кечмаган. Тахмин қилиш мумкинки, айрим "Мужрим" таҳаллуси билан қоғозга тушган ғазаллар ҳам "Обид" таҳаллуси ҳукм бўлганидан кейин ёзилган бўлса, ажаб эмас.

"Дебоча"да маълумот берилишича, шоирнинг фарзандлари ота йўлини танламайдилар. Мужрим беш қиз ва икки ўғил кўрган. Буни "Ҳасби ҳол"маснавийсида ҳам айтиб ўтади.

Мужрим - Обид каттагина ижодий мерос қолдирди. Биргина 3798 рақамли қўлёзмасида 459 ғазал, 80 рубоий ва қитъа, 12 тахмис ва 1 маснавий - "Ҳасби ҳол" бор.

Мужрим - Обид қолдирган мерос - боқий.

Биз шоирнинг Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти қўлёзмалар хазинасидаги туркий девонларида мавжуд рубоий ва қитъаларини жорий алифбога кўчириб, сиз - шеърят мухлисларига етказишни лозим топдик.

Шоир рубоийларини, мавзуй эътиборига кўра, қуйидагича тасниф қилиш мумкин:

1. Ахлоқий-таълимий рубоийлар.
2. Риндона рубоийлар.
3. Орифона рубоийлар.
4. Ошиқона рубоийлар.
5. Пейзаж рубоийлар.

Рубоийларнинг кўпроғи ахлоқий-таълимий мавзуьда битилган. Шоир қитъаларида ҳам шу мавзуь устиворлигини кўриш мумкин.

Хўш, шоир рубоий ва қитъалар битишда нечоғлик маҳорат кўрсатган?

Келинг, яхшиси, бу масалани ўзингизга қўйиб берайлик, азиз китобхон! Ушбу китобчани ўқиб чиқиб, ўзингиз хулоса қиларсиз.

Табиийки, рубоий ва қитъалари тили бугунги ўқувчи учун бир оз мураккаблик қилиши мумкин. Шуни инобатга олиб, биз махсус лўғат ҳам тузиб чиқдик.

Девонларда шоир рубоий ва қитъалари бирга, яъни аралаш берилган. Илмий мақсадлар учун фойдаланилишини ҳам ҳисобга олиб, биз уларни девондаги тартибини бузмаган ҳолда кўчирдик.

Умид қиламизки, Мужрим - Обид рубоий ва қитъалари Сиз - азизларга маъқул тушади.

Ғафуржон ЭШМОНОВ.

Ўзбекистон Фанлар академияси Алишер Навоий номидаги Адабиёт институтининг илмий ходими.

РУБОИЙ ВА ҚИТЪАЛАР

1. Эй мазҳари зотингга тақаддусу таоло,
В-эй, боргаҳинг маснадидур арши муалло.
Мавжуд бари сандин-у, сан холиқи кавнайн,
Афлоки муаллақ, маҳу хуршиди мужалло.

2. Раззоқи ниъамбахш сану ҳайи тавоно,
Махлуқи жаҳон ҳолига доносану бино,
Пўшида эмасдур санга асрори халойик,
Ё олими асрору ё воҳиди доно.

3. Сарсабз шажарлар бори ҳангоми баҳоро,
Гулшан ҳама сунбул била, райҳон била оро.
Дарё тубида гавҳар-у, тоғ ўртасида лаъл,
Мавжуд кийик киндигидин анбари соро.

4. Дурри дарёи нубузват - саййиди хайр ун-насаб,
Қиблаву аҳли Ажам, султони маншури Араб,
Маъдани меҳру муҳаббат манбаъи жуду сахо,
Ё расулуллоҳ, сандин умматинг шафқат талаб.
Кўз тутарлар осию жофий ҳама умматларинг,
Тонгла сан сориға боқиб, телмуруб, йиглаб, қараб.

5. Эй сифотинг ҳар забонда зикру рўзу фикри шаб,
Ҳақ демиш хайр ул-башар яқтову фарду мунтахаб,
Офариниш боиси зоти маҳбуби Илоҳ, -
Ким вужуди одамга сан бўлдинг сабаб.

6. Ёраб, мани исёнзадаи кони уёт,
Сандин тилагим журмима ёр ой наҳот,
Умр ўтти, абас бўлди йигитлик эмди,
Яқсон кўрунур манга ҳаёт ила мамот.

7. Ким ман каби шарманда-ву маъюс, хижолат,
 Мўминлар ила бору на тоат, на ибодат,
 Тавфиқ рафиқ ўлмаса мушкул манга, ё Раб,
 Ёш етмиш охирига, надур журму жаҳолат?!
8. Дариго, ҳайф умру ҳайф авқот, -
 Ки ўтти барқу боди завқи ҳолот.
 Завол ўлмай зиёи офтобинг,
 Таважух қил, ҳусул айлаб камолот.
9. Бўлишма, дониш наҳорига боис,
 Бирав илзоми учун бўлма бо ҳис,
 Халойиқ кўнгли озорида бўлма,
 Бир айдим, икки айдим, эмди солис.
10. Эй хоки раҳингга дийдаи жон муҳтож,
 В-эй қоматинга сарву хиромон муҳтож,
 Еткур қадаминг бошини гардуни соҳил,
 Кўрмакка сани қулбайи ахзон муҳтож.
11. Анда бу кун кўнглум уйин айлади торож,
 Сабру хираду хуш борин айлади ихрож,
 Бир-бирига тавомон кўрунур иккави,
 Бир лафзу маъонидаву, бир таъбу мизож.
12. Ишқ эрдикӣ ҳусн амрига берди ривож,
 Борча қадами туфроғини айлади тож,
 Лашкарга отиб, олди ҳисорим чаповуллаб,
 Тан тахтида ўлтирди-ву, жон ўлкасидин бож.
13. Сиррингни халойиқга баён қилма сариҳ,
 Фаҳм айлаки, борму экан ул қавли қабиҳ,
 Эл оғзидин они жамъ этиб бўлмас сўнг,
 Ваҳм улки, муъаллил бўладур қалби саҳиҳ.

14. Анингки, тийнатидур соф, ўзи қарин салоҳ,
Йўлида шамъи ҳидоят юрурга шому сабоҳ,
Қўлида хора бўлур мум, не учун бўлмас,
Дами Масиҳ равонбахш нузҳат ул-арвоҳ.
15. Кўнгулни(нг) қуфлини очмоқға ҳар сабоҳу равоҳ,
Пиёла бирла кетур майкй - ул эрур мифтоҳ,
Ғами замонайи дун кўрмасун зағир юзин
Кўнгулни занги кудуратдин айлагил нисоҳ.
16. Далили жаҳлдур улким, сўзи машомға талх,
Жаҳулу жабр келур борча хосу омға талх.
Қазо қазонида бишган таом жонға лазиз,
Ажаб эмас, еса лаззоти табъ жомға талх.
17. Ҳар кимга иноят қил, о Халлоқи аҳад,
Ҳар иши анинг ёри биёройи хирад.
Тавфиқу саодат анга бор сармад,
Байъат қилур амри била ҳар нек ила бад.
18. Кимгаким иқбол ёр ўлди, азалдин то абад,
Толиъ ўлур хизмат осориву, бахт айлар мадад,
Ҳар тараф юзланса роҳи рост пайдодур анга,
Борчага мақбулдур, ҳеч кимга йўқ оройи роад.
19. Шодлиғ кўнгулунг тилайдур бир кўнгулни айла шод,
Қилмағил Тангри таолодин дигарга эътимод,
Шаҳри хуш - шаҳри бақо, мундин кўнгул уз мутлақо,
Ўз муродича бу дунёдин киши кўрмас мурод.
20. Афсус, жаҳон - кўҳна-ву, гам - бунёд,
Ҳеч бир кишини қилмади гамдин озод.
Нолангни қулоқига кетурмас ҳаргиз,
Ҳарчандки, чексанг анинг илкидин дод.
Ёдингни келтурма ҳарна қилгонин, урма дам,
Яхшироқдурким, ўзунг ўз нафсинга қилсанг жиҳод.

21. Саёю жидни баланд килгон ила,
Ризқинг аввалгидин бўлурму зиёд?
Туршу ширин на берса, қонеъ бўл,
Нўш жон ила ҳарчи бодо-бод.
22. Донишвар ўл-у, бўлма ба монанди жимод,
Табъингни тиламагил бу янглиг ношод,
Нафсингни қил ўзунгга мутеъву мунқод,
Вайрона сарой кўнглунг ўлсун обод.
23. Ҳар ким аввалда бўлса яхши ниҳод,
Сарвадк бори қайгудин озод,
Кўр, Ҳотамга оташ урмасму,
Ҳар кима бўлса улча истеъдод.
24. Кўз ташна лабу шарбати дийдор мулаззаз,
Ҳар чандки, кам кўруна бисёр мулаззаз,
Товусда йўқ жилвасиву кабк хироми,
Ҳай-ҳай на ажойиб қади рафтор мулаззаз.
25. Гарчи бордур жисм ичинда жон лазиз,
Лек андин ҳам гами жонон лазиз.
Соқиеъ, навбат аёгин тўла тут,
Нўшбод соғари даврон лазиз.
Нохуш ўткар кунунгдур захр-у, лек,
Хуш кечурсанг, умри жовидон лазиз.
26. Душманинг изҳори ажз этса, фузунроқ қил ҳазар,-
Ким анинг маҳзунлигидин санга нуқси жон етар,
Бир замонлик васл учун мағрур бўлма зинҳор,
Ҳажр шоми ашк ўрнига кўзингни қон битар.
27. Ҳар кимни(нг) кўнглидаки гами ишқ жо бўлур,
Айёми меҳнати била қади дуто бўлур,
Ташрифи ишқ файзи била ҳар тараф борур,
Хоки қудумий дийдалара тўтиё бўлур.

28. Фазлу ҳунар била киши бўлса фариди аср,
 Гар ерда бўлса, рутбаси сўйи само эрур,
 Улким, таваккули ани шукрига томдур,
 Ҳар қанда бўлса, муниси фазли Худо эрур.
29. Нодон тил очса сўзлагани анжуман аро,
 Савт ул-ҳимор ўтига ҳама гўш кар бўлур,
 Панд айла санки, мухтасар айла каломингни,
 Гўш айламас садоси бурундин батар бўлур.
 Сўзда маоний бўлмаса, тил ҳайфдур анга,
 Аҳли тамиз олдида қай мўътабар бўлур?
30. Доно мажолис ичра ҳарифи суҳан бўлур,
 Ҳар бир сўзи ба манзили дурри Адан бўлур,
 Жон киргизур ўлик танига яхши сўз била,
 Чашму чароғи маърақада анжуман бўлур.
31. Дийдаи ибрат очиб, қилгил тамошойи жаҳон,
 Ҳар наким манзур ўлур, не сойири аҳли мажоз.
 Айши оламнинг саботи беш кундин беш йўк,
 Кўзга илмас бебақо айшини аҳли имтиёз.
32. Ҳолича ҳар кишидаки, бўлса наъиму ноз,
 Муҳтожларни қилмаса лутфиға сарфароз,
 Охирда кўп ҳасрату армон билан борур,
 Сад ҳайф нозу неъмату инъоми бениёз.
33. Яхшилар аросида ўзунг қилма қиёс,
 Не хою ҳавас, на гиру дору, на асос.
 Эл яхшисидин яхшилиқ истар ҳама халқ,
 Нафъингни етур элга-ву, бўл хайр ун-нос.
34. Ялгон сўз эрур мартабайи асфали нос,
 Эл рост тутар назм ила кийдурса либос,
 Каззоби ашир суҳан гулзори наснос,
 Билмаски, недур - ситойиш-у, қайси - сипос.

35. Минг ажз ила ғайрдин мусулмон бўлмас,
Бўлса бўлур-у, ба сидқи иймон бўлмас.
Ақволи анинг муфиди инсон бўлмас,
Ҳамдамлигидин ба ғайри нуқсон бўлмас.
36. Душман, санга дард текса, дармон бўлмас,
Сан сориға меҳр бўлса, тобон бўлмас,
Тут дўстки, дўст марҳамат бирла боқар*,
Иш бошинга тушганда гуризон бўлмас.
37. Зебандаи борча вақтдин ўлди баҳор айш,
Ҳангомаи тараблик эрур лозазор айш.
Шамъу шаробу шоҳиду соқию боданўш,
Мажмуъ фасли гулга боқиб интизор айш.
38. Берди жоми бода-ву, ман бенаводин олди ҳуш,
Йўқман ўзумда, не учун айламай жўши хуруш.
Орий-орий, бода ичган беалоло бўлмағай,
Ташнаи тугёнида қай** тил бўлур сўздин хамуш?
39. Жону кўнгул, иккаласи бир-бирига талош,
Азбаски ўқуғанлари йўқ илми маош.
Бир сўз, икки сўз бўлса - бўлур олама фош,
Андоғ сухан айтилмаса эрди, эй кош!
40. Кўнгул миръотидин гар бўлса занги муддао холис,
Бўлур ҳар ким билан жони қўшилган ошно холис,
Ажаб эрмас агар мис вужудунг кимё бўлса,
Санинг ҳаққингда гар аҳбобдин бўлса дуо холис.

Қўлёзмада - "бақор" тарзида ёзилган.

**Қўлёзмада бу сўз - "қайси" тарзида ёзилганки, бу ҳолатида вазнга тушмайди.

41. Ул биравнинг вақти хуш, ёр ила хилват қилса хос,
Топса ул ёр олдида агёрлардин ихтисос.
Тиг абрў, тир мужгон бирла ўтганга ҳадар,
Ишқ муфтиси бу қотилга буюрмайдур қасос.
42. Қўлдин келурча айш билан рўзгор қил,
То етганча олами фёнийга инқироз.
Кўргил ўзунгни, ўзгага тақлид айлама,
Тақлид айлаган била қарга бўлурму қоз?
43. Десангки, даҳр мазламасидин амон қолай,
Қилма ўзунгдин ўзга билан тарҳи ихтилот.
Соянг билан мухотиб ўлуб, қилмагил сухан,
Табдили ғам бўлур санга маъвойи инбисот.
44. Офтоби олам ородак зиёйи маъниси
Ғунча оғзидин аён қилганда шаккарбор лафз.
Лафзи бемаъни билан тутма ўзунг бисёрғўй,
Муддао бир маънидур, гар бўлса ҳам бисёр лафз.
45. Мулоҳаза била дам чек, сўзунгни қилма кашол,
Биравни мунча гирифтор қилмагил басудоъ.
Ўзунгни аҳли сухан тутма эллар ичра,
Муносиб улки, улуглар каломин айла самоъ.
46. На жойи завқу суруру на шодмонлигдур,
Табассум ила керак бўлгасан фусурда димоғ.
На қилмиш ила жаҳон ичра шодлиғ қиласан,
Очилгандин эмиш лолазор бағрида доғ.
47. Фазлу хунару донишу комил ила мумтоз,
Бўлгил ҳама акронинг аро қобили таъриф.
Гар бўлса кутуб ноқили оёту аҳодис,
Йўқса, не бўлур беҳуда тасниф ила таъриф?

48. Ҳар йўлда ўзунгдин ўзгага бўлма рафиқ,
Йўлдошу вафошинос йўқ би-т-тасдиқ,
Ўз ҳолингга боқ, сан киму элга татниқ,
Гавҳар била ҳар муҳра эмас тенг таҳқиқ.
49. Анинг-ла кинага бел боғламоқ муносиб эмас,
Агарчи юрмади бир раҳ мароминг ила фалак.
Кўнгул хуши нечук эрконни билмайин бораман,
Бу ҳола шоҳиди одил, ёнингда икки малак.
50. Сўзлари мастона ўз атвориға хушёрлик,
Ақли кам, лофи мусаллам, суръати деворлик.
Ҳужжати улким, ўзидин ўзгаларга не хирад,
Муддати қавли халойиқ ичра ноҳамворлик.
51. Муддате мадид бўлди, кўнгулнинг хумори бор,
Соқий пиёла берки, бўлубман базе гаранг.
Ҳар кимга бир тавозиъ-ву, ҳар кимга ўзга хулқ,
Ожизлар ила жангу тавоно ила маланг.
52. Гар улумни ўткарса киши маҳу сол,
Бу умр ўтуб айламаса касб камол,
Охирда пушаймонлиқ ўти жонидадур,
Не суд этар-этмас ҳангоми завол.
53. Улким, ўқўган илмиға маъ қилса амал,
Этмас анга ҳеч вақт нуқсонун халал.
Кун-кундин ўлур иззати афзунроқ, бил,
Дорайнда шоистайи тақдири азал.
54. Улким, бошига етса анинг пайки ажал,
Қўймас нафси илгари-кейнига маҳал,
Ул вақт қабрга еткуси, саъю жадал.
Яксондур анга дабдаба, изз ила зал.

55. Ангаки бахт, саодат рафиқ бўлди мудом,
Мудохилат қила олмас, ривож субҳига шом.
Ажаб эмас, ани дарборида камар боглаб,
Мулозимат қилиб, иқболу давлат ўлса гулом.
56. Ал-миннати Аллоҳки, Бухоройи муаззам,
Зеби ҳама иқлими жаҳон, бору мусаллам,
Обод беман қадами ашрафи олий,
Султон Амир Ҳайдар, шаҳаншоҳи олам.
57. Когаз уза беҳуда суҳан қилма рақам,
Ёзмақға они ҳайф, сиёҳию қалам.
Девони қазони ёзди най "наҳну қасам",
Тақдири азалға не керак "ло"ву "ниъам".
58. Хижлат кетурур айғучига фаҳш калом,
Зинҳор дема нуктаи сарбастайи хом.
Нафсинг элига* берма ўз олдинга зумом,
Оғози хаёлинга топилмас анжом.
59. Ким сурди жаҳонда айш, бар вақфи маром,
Ким кўрди будур анда муродиға ком,
Охир ҳама хоки тийрани қилди мақом,
Еткурди бори кўнгулға ҳасрати айём.
60. Кўнглунгни мудом айла тавфиқ ила ром,
Тоату ибодот билан айла қиём,
Ғафлат уйқусин кўзларинга айла ҳаром,
Бир кечада қору борингни айла тамом.
61. Ҳар кимдин агар хотиринга етса алам,
Борай** мукофоти учун кўп ема ғам.
Кўргуз анга зулм ўрнига лутфу карам,
Кўнглига ўз-ўзидин етар занги надам.

* Эл - "қўл" маъносида.

** Борай - "борар ер", яъни қиёмат.

62. Талаб қил, борча мақсудинг Худодин,
Не ҳожат, хост қилмоқ агниёдин?
Қулига хожадин лутфу эҳсон,
Шукр қил, ёд эт ҳамду санодин.
63. Ангаким бўлса истеъдоди эҳсон,
Дариг айлар гадодин ош ила нон,
Ажал чанголи тутганда яқосин,
Чекар ҳасрат-надомат, қолур армон.
64. Кел, эй мустаграқи дарёйи исён,
Бўл эмди хоки роҳи аҳли ирфон.
Ҳаво қилма, ҳаводин тушмагайсан,
Мазаллат туфроқиға бўлма яқсон.
65. Борча бўлдилар хирадға ошно, бегонаман,
Ташлади атфол ҳар ёқдин мани, девонаман,
Жисму хошоким шарори оҳ бирла ёнаман,
Шамъи рухсори* парирўларға бир парвонаман.
66. Эй кўнгул, ўзунгга келмаклик хаёлинг борму?
Мунча журмунг бор-у, асло инфийолинг борму?
Сандин ўзга топти тавфиқи саодат давлатин,
Одамийлиг сонга кирмак эҳтимолинг борму?
То ҳаётинг бор, динингни асра, зикри ҳақ учун,
Орзуи фазли Ҳақ касби камолинг борму?
67. Ҳар кимки қилур бир гараз учун таку дав,
Матлубига жондур гарав-у, жома - гарав.
Ихлосидин оқибат муродига етар,
Гандум деса гандум топар-у, жав деса - жав.

-----
*Қўлёзмада рухсо тарзида ёзиллиб кетган

68. Душманни ўзунга маҳрами жон қилма,
Ўз жонингга мунча жабру нуқсон қилма,
Эл машварати бирла ҳар иш топти салоҳ,
Иш қилма, ўз олдинга пушаймон қилма.
69. Ҳар мажлис аро ўзни суҳанвар қилма,
Ялгон сўзингни чинга баробар қилма,
Дўстунгдан агар бирав шикоят деса,
Зинҳор анинг қавлини бовар қилма.
70. Мағрури ҳузури васли жонон бўлма,
Охирда асири қайди ҳижрон бўлма,
Ким сўкса, юзунг урса, ўзунг қойил бўл,
Ҳар бир сўз учун дасти гирибон бўлма.
71. Ўлсанг - ўл, ўзунгдек кишидан зар тилама,
Бебарг - қуруғ яғочдин бар тилама,
Атфол каби асони от қил, мин-у, кет,
Ҳар паст назар хасисдан ҳар тилама.
Бўлсанг - бўла кўр гариқи дарёи азоб,
Ҳаргиз мадади дасти шиновар тилама.
72. Давринг қариганда тоза даврон тилама,
Ҳангоми хазон фасли гулистон тилама,
Йўқ бўлса маош* ваҳҳи, меҳмон тилама,
Очлигдин ўл-у, бахилдин нон тилама.
73. Дарду гам охир мани кўнглимда маъво қилдило,
Жумла оламга расволигда якто қилдило.
Ўтга ёқдилар, суягим кул қилиб бод эттилар,
Шум рақиблар шаш жиҳатдин кўп тамошо қилдило.

---

*Маош - тирикчилик, еб-ичиш.

74. Улким, ҳаваси жоҳ ила манзил қилди,
Чун сарв ўзини пой дар гил қилди.
Илми била жоҳилни муқобил қилди,
Билмамки, бу умрдин на ҳосил қилди.
75. Ким айлади икром - мукаррам бўлди,
Яхши оти оламға мусаллам бўлди,
Эл яхшиларига ёру ҳамдам бўлди,
Ангуштнамойи халқи олам бўлди.
76. Сад ҳайфики, офият нишони кетти,
Сармойи умри жовидоний кетти,
Ҳою ҳавасу жаҳони фоний кетти,
Гул фасливу торожи хазоний кетти.
77. Афсус, кўнгулда кўп армон кетти,
Кўп жисми фигур қолди-ву, жон кетти.
Гулзор қолиб, сарву хиромон кетти,
Кўп ганжи равон хокда пинҳон кетти.
78. Келди баҳор хуррам, ер сабзозор бўлди,
Аҳли наззора учун гулзор зор бўлди.
Ҳар бошға бошқа савдо, ҳар кўзда минг тамошо,
Обид хаёли эмди девонавор бўлди.
79. Савдойи ишқ бизга қандин дучор бўлди?
Жону кўнгул ҳам андин беихтиёр бўлди,
Ҳар лаҳза ўлмак ила, гоҳи тирилмак ила,
Ҳангомайи таманно безътибор бўлди.
80. Кишиким ўлмагин андиша қилди,
Баридин хайру эҳсон пеша қилди,
Биҳишт ичра ниҳоли жуд экти,
Ниҳоли баргу бору реша қилди.
Раво кўрди биравқим элга нуқсон,
Ўз оёқини захми теша қилди.

Рубоий ва китъаларда учраган кийин сўзлар лугати

АБАС - беҳуда, фойдасиз.

АЖЗ - нотавонлик, ожизлик, кучсизлик, заифлик.

АКРАМ - энг карамли, саховатли.

АЛО - юксаклик; э, эй (нидо сўз); ой, ҳой.

АЛОЛО - гулгула, гавго, шов-шув.

АНВАРИ СОРА - энг тоза, энг хушбўй, энг соф анбар.

АНДИША - мулоҳаза қилувчи; фикр, ўй; хавотир, безовталиқ.

АНФИЪ - энг фойдали.

АРШ - осмон, осмоннинг энг юқори қавати.

АРШИ МУАЛЛО - олий тахт, Аллоҳнинг тахти.

АСО - ҳасса.

АСФАЛ - энг тубан, энг қуйи.

АТФОЛ - болалар.

АФЛОК - фалак, фалаклар.

АШК - кўз ёши.

АҚВОЛ - сўзлар, гаплар.

АҒЁР - бегона, душман.

АҲБОБ - дўстлар, яқинлар, ўртоқлар.

БАД - ёмон.

БАРР - қуруқлик.

БАСЕ - кўп, жуда.

БЕМОНАНД - ўхшаши йўқ, мислсиз.

БЕОР - орсиз.

БИҲИШТ - жаннат.

БОД - ел, шамол.

БОДА - май.

БОРГАҲ (БОРГОҲ) - қаср, подшоҳнинг қабулгоҳи, Худонинг даргоҳи.

ВАҲМ - шубҳа.

ВОҲИД - битта, ягона, якка, танҳо (Аллоҳ ҳақида).

ГАНДУМ - бугдой.

ГАНЖ - хазина, бойлик.

ГАР - "агар"нинг қисқаргани.

ГАРД - чанг, губор.

ГАРДУН - фалак, осмон, кўк.

ГИРИБОН - ёқа.

ГУРИЗОН - қочмоқ, қочиш ҳолатида бўлмоқ.

ДАРИҒО - эҳ афсус.

ДАСТ - қўл.

ДАҲР - замон, дунё.

ДИГАР - бошқа, бўлак.

ДИЙДА - кўз.

ДИМОҒ - мия, бош; ҳид билиш, бурун; кайфият.

ДОНИШ - билим.

ЁРАБ - эй Тангри.

ЖАВ - арпа; фазо (атмосфера).

ЖАДД - бобо.

ЖАМОД - жонсиз нарса; тош, маъдан.

ЖАХУЛ - нодонлик, ақлсизлик; жуда нодон, ўта жоҳил.

ЖОВИДОН - абадий, мангу.

ЖОМА - кийим.

ЖОҲ - мансаб, юқори мартаба.

ЖУД - саховат.

ЖУРМ - гуноҳ.

ЗАБОН - тил.

ЗАМИР - дил, инсон қалби; киши кўнглида кечадиган яширин фикр, хаёл.

ЗАНГ - кўнгирак.

ЗАХМ - жароҳат, яра.

ЗЕБАНДА - ярашиқ, лойиқ, муносиб, безатилган.

ЗИЁ - нур.

ЗИКР - эслаш, тилга олиш.

ИЙМОН - ишонч, эътиқод.

ИХЛОС - холислик, самимият.

ИХТИЛОТ - аралашиш, қорилиш, чатишиш, яқинлик, ҳамнишинлик.

- КАЗЗОБ - ёлгончи.
- КЎҲ - тоғ.
- МАЖМУЪ - жамулжам, йигилганлик.
- МАЖОЛИС - йигин, мажлислар.
- МАЗҲАР - зоҳир (пайдо) бўлиш вақти, чиқиш ўрни, чиқиш.
- МАЛАК - фаришта.
- МАЛАНГ - шира кайф, оёқ яланг.
- МАМОТ - ўлим, вафот.
- МАСИҲ - Исо пайгамбар, тирилтирувчи.
- МАСНАД - суянчик; ёстик; тахт.
- МАХЗУН - сақланган, йигилган, хазина ҳолига келтирилган.
- МАШВАРАТ - кенгаш, маслаҳат (консультация).
- МАЪВО - макон, манзил, ҳужра, ибодат қиладиган жой.
- МАҲ - ой (йилнинг бўлаги).
- МАҲБУБ - севги; маъшуқа, ёр, дўст тутилган шахс.
- МАХЛУҚ - яратилган, халқ қилинган.
- МЕЪЁР - ўлчак, ўлчов, асосий ўлчов.
- МИФТОҲ - калит.
- МУАЛЛАҚ - ҳавода, бирор нарсага тегмай - осилмай туриб қолган.
- МУАЛЛО - олий, юксак, баланд, азим, буюк.
- МУЖАЛЛО - жило топган, ярқираган; сайқал берилган, дурахшон.

МУЖГОН - киприklar.

МУЖРИМ - гуноҳкор, жаримага тортилган.

МУКАРРАМ - ҳурматли, азиз.

МУЛАЗЗАЗ - лаззатланган.

МУМ - юмшоқ модда.

МУМТОЗ - танланган, сараланган (классик).

МУНТАХАБ - сайлаб - танлаб олинган.

МУСАЛЛАМ - таслим бўлган, бўйсунган.

МУТЕЪИ МУНҲОД - итоат қилувчи, мутеъ.

МУФИД - фойдали.

МУФТ - текин.

МУХОТАБ - эшитувчи, хитоб қаратилган киши.

МУЪАЛЛАЛ - сабаблик, иллатлик; гирифтор; бадқирдор.

НАЗЗОРА - қараш.

НАСНОС - бир қўлу бир оёғу бир кўзга эга бўлган одам шаклидаги афсонавий махлуқ, одамсимон маймун; мажозан: девсифат, баҳайбат одам..

НАЪИМ - бахтли.

НЕЪМАТ - ризқу рўз; бойлик; моддий ва маънавий бойлик; осойиш; лутфу эҳсон.

НИЁЗ - эҳтиёж, зарурат.

НИҲОД - таъб, мижоз.

НОС - одам.

- НУСХАТ (НАЗҲАТ) - таровату покизалик.
- НУҚС - камчилик, нуқсон.
- НЎШ - ичмоқ, дори.
- ОБИД - тоат-ибодат билан шуғулланувчи.
- ОРЕ - ҳа, шундай.
- ОСОР - асарлар.
- ОФИЯТ - соғлик, эсонлик, хотиржамлик.
- ПЕША - касб.
- ПОЙ - оёқ.
- РАВОҲ - шом, кечки пайт, туннинг бошланиши.
- РАВОН - юрвчи.
- РАД - қайтармоқ.
- РАЗЗОҚ - ризқ берувчи, Худонинг сифатлари - номларидан бири.
- РАФИҚ - дўст, ўртоқ.
- РАФТОР - юриш, ҳаракат, маҳбубанинг гўзал юриши.
- РАҲ (РОҲ) - йўл.
- РЕША - илдиз.
- РУТБА - унвон, мартаба, даража.
- РЎЗ - кун.
- САБЗАЗОР - яшил майдон.
- САБОҲ - эрталаб, тонг.

САД - юз (100); тўгон; гов, тўсиқ.

САЛО - йўлга отланиш чақириғи.

САЛОҲ - тўғрилиқ, маъқуллик.

САРАФРОЗ - юксак, баланд, хурсанд, мағрур.

САРВ - тик ўсадиган дарахт; мажозан: маҳбуба.

САРВИ ХИРОМОН - гўзал юришли нозанин, севгили.

САРМАД - адабий, доимий, мангу.

САРМОЯ - давлат, бойлик.

САРСАБЗ - яшил, яшнаган; мажозан: хушу хуррам, хушқол.

САЪЙ - тиришиш, уриниш, интилиш, ҳаракат.

САҲИҲ - тўғри, чин, асл, ҳақиқий.

СИДҚ - тўғрилиқ, ростлик.

СИПОС - сано, мақтов.

СИТОЙИШ - мақтов, маъқуллаш.

СОБИТ - мустаҳкам, тасдиқланган.

СОЙИР - юрувчи, кезувчи.

СОЛИС - уч (3), учинчи.

СУХАН - гап, сўз.

ТАБДИЛ - ўзгартириш, алмаштириш, бадал қилиш.

ТАБЪ - хулқ, дид.

ТАВАЖЖУҲ - юзланиш; диққат.

ТАВОНО - кучли, қудратли, қувватли, бой, бадавлат

ТАВФИҚ - ёрдам, мадад, кўмак.

ТАЛХ - аччиқ.

ТАР - ҳўл.

ТАРҲ - режа, лойиҳа, чизма.

ТАКУ ДАВ - елиб югуриш.

ТАҲҚИҚ - текшириш, тадқиқ қилиш.

ТИР - ўқ.

ТОБОН - равшан, порлоқ, дурахшон.

ТОЛИЪ - бахт, тақдир.

ТОРОЖ - талашув.

ҚУДУМ - етиб келиш, қайтиб келиш.

ФАЗЛ - "фазилат"нинг бирлиги.

ФАРД - ёлғиз, якка, тоғ.

ФАРИД - тенги йўқ, ягона.

ФОНИЙ - йўқлик, ўткинчилик.

ФУЗУН - кўп ортиқ.

ФУСУРДА - муз бойламоқ, сўлмоқ, хомуш бўлмоқ, ғамгин, паришон.

ҲАДАР - инсон баданининг бўшашиши, карахт бўлиши, қотиб қолиши.

ХАЙР УЛ-БАШАР - инсонларнинг энг яхшиси, Муҳаммад алайҳи-с-салома берилган сифат.

ХАЛИҚ - одобли, тарбияли, муносиб, лойиқ; яратилган нарса, махлуқ.

ХАР - эшак.

ХАРМУҲРА - эшак мунчоқ.

ХИРАД - ақл.

ХОК - тупроқ; мамлакат.

ХОЛИҚ (ХАЛЛОҚ) - Яратган, Тангри. .

ХОЛИҚИ КАВНАЙН - икки оламнинг яратувчиси.

ХОРА - қоя; қаттиқ тош.

ХОССА - хусусият.

ХУРШИД - қуёш.

ХУСУР - тож; қайнота, эрнинг отаси.

ШАБ - кеча, тун.

ШАЖАР - дарахт.

ШАМЪ - шам, чироқ.

ШАРОБ - май, меваларни ачитиб тайёрланадиган ичимлик.

ШИНОВАР - сузувчи, матрос.

ШОМ - кеч, кечкурун, қоронғулик.

ШОҲИД - гувоҳ.

ЭЪТИМОД - ишонч.

ЯКТО ШАШ - олти тараф (олд, орқа, уст, ост, ўнг ва чап).

ҚАБИҲ - жирканч, ярамас, разил.

ҚАЗО - тақдир.

ҚАРИН - яқин, ҳамсуҳбат, қалин дўст.

ҚОЗ - оқ ёки кулранг катта сув қуши турларидан бири, гоз.

ҚОНЕЪ - қаноат қилувчи.

ҒАЙР - бошқа.

ҲАЖР - айрилиқ.

ХАЙР УН-НОС - одамларнинг яхшиси, афзали.

ҲАНГОМ - фурсат, пайт, вақт.

ҲАҚ - Худо.

ҲУСУЛ - ҳосил бўлиш, "ҳосил"нинг кўплиги.

ҚУББАТ УЛ-ИСЛОМ ШОИРИ

Сўнгсўз ўрнида

Бухоройи шариф - муслмон оламида "қуббат ул-ислом" деган юксак номга мушарраф бўлган шаҳар. Қадим-қадимлардан илму фан, маданият, дину диёнат марказларидан бири ҳисобланган бу шаҳар шеър юрти сифатида ҳам маълуму машҳур. Абу Абдуллоҳ Рудакий шу ерда қалам сурди, замонасининг малик уш-шароси, яъни шоирлар подшоси бўлди. Абулқосим Фирдавсий ўзининг буюк "Шоҳнома"си талай сатрларини Бухорода битди. Абу Али ибн Сино ҳам шеърга бегона эмас эди.

Булар форсий шеърият вакиллари эдилар. Бухоро, чиндан ҳам, дунёни лол қолдирган буюк форсий шеъриятнинг бешикларидан бири бўлди.

Х асрда Бухоройи шарифда араб тилида ижод қилган яна қанча шоир яшаган.

Бу шаҳар кейинчалик туркий шеъриятнинг ҳам мўътабар маконларидан бирига айланди. ХУП асрда Турди Фароғий чиқди.

Марказий Осиёда ҳукм сурган уч хонлиқда ҳам тахт туркийлар қўлида эди. Сўнгги даврларда Хива хонлигида-Кўнгиротлар, Қўқон хонлигида - Минглар ва Бухоро амирлигида - Манғитлар давлат эгаси эди. Табиийки, бу ҳукмдорлар ўз тилларида адабиёт, хусусан, унинг Шарқдаги энг мўътабар ҳисобланмиш тури - шеърият камол топишини истар эдилар.

ХУШ аср иккинчи ярми ва ХІХ аср бошларидаги Бухоро адабий муҳитида Мужрим - Обид энг йирик сиймо эди. Ҳам форсий ва ҳам туркий девон тузганининг ўзи ҳам шундан далолат беради. Чунки Шарқ шеърияти тарихида девон яратган муаллиф катта шоир ҳисобланган. Бунинг сабаби бор.

Девон тартиб бериш учун араб алифбосидаги ҳар бир ҳарф билан тугайдиган газал ёзиб чиқиш керак. Шунча ҳарф билан тугайдиган сўзларни қофия ё радифга олиб газал битиш эса шоирдан маҳорат, малака талаб қилади.

Мужрим - Обид фақат девон тузганлиги эмас, сон жиҳатидан жуда кўп газаллар яратган билан ҳам ўзбек шоирларининг олдинги сәфларида туради. Унинг девонида, газаллардан ташқари, талай рубоий ва қитъалар ҳам бор. Хусусан, рубоий битишда у Навоий ва Бобурга издошлик

қилди. Чунки ўзбек сўз санъатида бу жанрга қўл урганлар унчалар кўп эмас.

Бу рубоий ва қитъаларда, анъанавийлик билан бирга, бевосита ўз ҳасби ҳолини баён этиш ҳам сезилади. Умуман, инсоний дардлари, ўз даври ҳаётий муааммоларини, ижтимоий масалаларни қаламга олиши жиҳатидан ҳам Мужрим- Обид ижоди маълум ўзига хосликларга эга.

Мана бу рубоий мазмуни кишида маҳзун бир кайфият уйғотади:

Афсус, кўнгулда кўп армон кетти.
Кўп жисми фиғор қолди-ву, жон кетти.
Гулзор қолиб, сарви хиромон кетти.
Кўп ганжи равон ҳокда пинҳон кетти.

Дунёдан армонсиз ўтган ким бор? Ёки ўлган-ку жонини олиб кетади, лекин унинг дардида ёна-ёна яна неча киши (жисми фиғор) йиглаб қолади. Сарви хиромондек киши ўтгани билан дунё дунёлигича (гулзор гулзорлигича!) қолаверади. Ҳаёт қонуни шундай: не-не буюқ зотлар (ганжи равонлар) вақти-соати этиши билан ер остига яширинади...

Кўришиб турибдики, бу шеърни шоир бирор улуғ кишининг вафоти таъсирида битган. Бироқ ундаги маҳзун рух, даставвал гамгин бир кайфият тугдирса-да, моҳиятан ўқувчига дунёнинг ўткинчилигини эслатади. Ҳар ким ўз бошида ҳам шундай кун муқаррарлигини ёдга олади. Келарнинг кетари ҳам борлигини, бир лаҳза бўлсин, унутмаган инсонда эса ёмонликдан ҳазару яхшиликка чанқоклик туйғуси жўш уради. Мана бу рубоийда эса шоирнинг кўклам нашъу намосидан қанчалар завқлангани ва бу қувончини маҳорат билан шеърхонга еткази олгани намоён бўлган:

Келди баҳор хуррам, ер сабззор бўлди.
Аҳли наззора учун гулзор зор бўлди.
Ҳар бошга - бошқа савдо, ҳар кўзда - минг тамошо,
Обид ҳаёли эмди девонавор бўлди.

Мужрим - Обиднинг қитъалари рубоийлари қадар кўп эмас. Уларда ҳам шоир панду насиҳат қилади, ҳаётдан чиқарган хулосалари билан ўртоқлашади, шу тариқа кишиларни умрни эзгулик билан ўтқаришга ундаган бўлади:

Кишиким ўлмагин андиша килди,
Баридин хайру эҳсон пеша килди.
Бихишт ичра ниҳоли жуд экти,
Ниҳоли баргу бору реша килди.
Раво кўрди биравким элга нуқсон-
Ўз оёқини захми теша килди.

Демак, бу дунёда хайру эҳсон қилган киши ўзи учун жаннат ичра кўчат эккандек, элга ёмонлиқлар еткарган одам эса худди ўз оёғига теша уриб, уни яралагандек бўлади.

Қўлингиздаги мўъжаз нашр - Мужрим - Обиднинг жорий алифбомизда чоп этилаётган иккинчи китоби. 1960 йили Рустам Комилов чиқарган тўпلامга шоирнинг фақат газалларигина киритилганини ҳисобга олиб, ёш адабиётшунос Ғафуржон Эшмонов ҳозирча унинг фақат рубоий ва қитъаларини нашрга тайёрлади. Тадқиқотчи Мужрим - Обиднинг барча асарларини жамлашдек савобли ишини жадал давом эттиряпти. Бу йўлда унга куч-қувват тилаймиз.

Султонмурод О Л И М.
Халқаро Аҳмад Яссавий мукофоти соҳиби.

МУНДАРИЖА

Мужрим - Обид ҳақида маълумот
Сўзбоши ўрнида.....

Рубоий ва қитъалар .....

Рубоий ва қитъаларда учраган
қийин сўзлар луғати.....

Қуббат ул - Ислом шоири
Сўнгсўз ўрнида .....

Теришга берилди : 5.11.96.
Босишга рухсат этилди : 7.11.96
Ўлчами 60x90/ 16
Рўзнома қогози.
Шартли босма табоқ 1,25.
Адади 1000 нусха.Баҳоси шартнома
асосида.

Республика
“Маънавият ва маърифат” жамоатчилик маркази
МЧЖ “Босқон”да босилди.
Тошкент,Отатурк кўчаси,24-уй.